

SUMMARY

E. Fedorova. Development of students' intellect in modern educational space.

The article touches upon one of the most urgent problems in modern education. It concerns with the formation and development of students' intellect. The author analyzes the notion of intellect via students' cognitive activity and studies the problems correlating with intellectual activity. The article suggests the idea of «education intellectualization» as a key tool for professional competence formation.

Key words: intellect, formation and development of intellect, students' cognitive activity, education intellectualization.

УДК 378.147

І. В. Хом'юк

Вінницький національний технічний університет

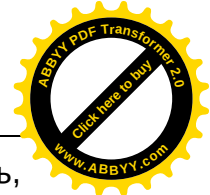
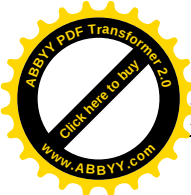
ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

У статті висвітлено особливості професійної орієнтації, яка, на думку автора, суттєво впливає на процес формування професійної мобільності; проаналізовано різні підходи до визначення поняття професійна орієнтація. З'ясовано рівень професійної орієнтації студентів до навчання за обраною спеціальністю на прикладі ВНТУ.

Ключові слова: професійна орієнтація, мобільність, мотивація, професійне самовизначення, здібності, професійні інтереси, пізнавальні інтереси.

Постановка проблеми. Структурна перебудова економіки країни, прискорене впровадження нових технологій у виробництво та низка інших факторів обумовили виникнення професійно-трудоного середовища, в умовах якого людина впродовж своєї професійної діяльності може бути вимушена неодноразово змінювати не лише місце своєї роботи, але й професію, тобто сучасному працівнику повинна бути притаманна така якість, як професійна мобільність. Тому в умовах ринку праці виникає об'єктивна необхідність у формуванні у людини готовності до неодноразового здійснення вибору нової професії і, як наслідок, перманентного професійного навчання та перенавчання. За такого підходу актуальною є проблема підготовки особистості до професійного самовизначення, яке в умовах ринкової економіки є одним із факторів забезпечення її професійної мобільності, а отже, додаткового захисту від безробіття. Одне з головних завдань у житті кожної людини – це вибір професії. Проблема підготовки учнів до свідомого вибору професії стає особливо актуальною тому, що орієнтація на певну професійну діяльність, свідомий вибір свого життєвого шляху є невід'ємною складовою всього навчально-виховного процесу у школі.

Аналіз актуальних досліджень. Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми встановили, що термін «професійна мобільність» у сучасній науковій літературі трактується неоднозначно. Аналіз праць Н.Аітова,



І.Демченко, О.Дудіної, О.Злобіної, Л.Карнозової, І.Козіної, С.Кугель, С.Макеєва, М.Мокляка, Р.Насибулліна, М.Ратникової, В.Семенової, Л.Семенової, В.Черейського, М.Черниша та інших дослідників дозволяє визначити професійну мобільність як сукупність конкретних процесів переміщення індивідів між різними професійними групами, які суттєво змінюють предмет, методи і мету діяльності, вимагають перекваліфікації та опанування нової професійної культури, іноді викликають зміни у соціальному статусі, способі та стилі життя.

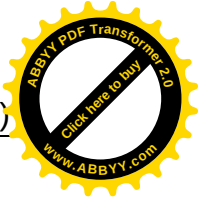
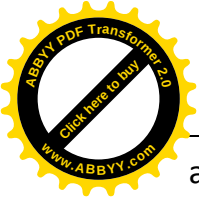
З психологічної точки зору (Ф.Н.Гайсин, Ф.Х.Фаїзовта Л.П.Шевченко) професійну мобільність можна визначити як інтегровану якість особистості, що виявляється у здатності успішно переключатися на іншу професійну діяльність або змінювати види діяльності; умінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у певній сфері трудової діяльності та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного оволодіння. Питання профорієнтації висвітлені у працях С.Г.Карпенчука, Е.А.Климова, Н.В.Кузьміної, В.І.Лозової та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості професійної орієнтації, яка впливає на процес формування професійної мобільності; розглянути різні підходи до визначення цього поняття, з'ясувати рівень професійної орієнтації студентів до навчання за обраною спеціальністю на прикладі ВНТУ.

Виклад основного матеріалу. Дослідження феномену професійної мобільності дало змогу виділити дві системи в її структурі. Одна система складається з певних стійких процесів, які тривають у професійному середовищі, де розвивається мобільність, а друга – з професійно мобільних якостей особи, які визначають мобільність і розвиваються у неї під час її перебування у певному професійному середовищі.

До процесів, які впливають на професійну мобільність майбутнього інженера, ми відносимо: професійну орієнтацію; професійне самовизначення; професійну адаптацію; професійну мотивацію; професійну освіту (навчання, підготовка – як здобуття професійних умінь). Усі ці процеси становлять процес професіоналізації особи, забезпечуючи її професійний розвиток [6]. Розглянемо детальніше професійну орієнтацію, яка, на нашу думку, є одним із засобів забезпечення професійної мобільності.

Саме поняття «профорієнтація» здається зрозумілим кожному, хто ознайомиться з ним навіть уперше – це орієнтація школярів на певні професії. Приблизно такі самі визначення даються в методичній літературі, де профорієнтацію розглядають як надання допомоги молодим людям у виборі професії. Крім того, під профорієнтацією нерідко розуміють систему заходів, що допомагають людині, яка вступає в життя, науково обґрунтовано вибрати професію



або систему виховної роботи з метою розвитку професійної спрямованості.

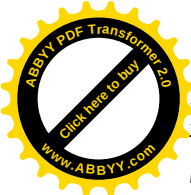
Існування різних точок зору на поняття профорієнтації можна пояснити тим, що це комплексна проблема, а тому підходи до її визначення різні. Якщо професійна орієнтація розглядається крізь призму педагогічної практики, що протікає за переважного впливу вчителів шкіл, майстрів УПК, то прийняття цієї точки зору як єдиної та головної створює педагогічний образ профорієнтації. Якщо ж на цей процес подивитися крізь призму психологічної науки, то на перший план виходять психологічні поняття і концепції, що пояснюють особливості певного вибору. У межах цього підходу формується і відповідний образ профорієнтації як психологічного процесу, що складається із двох взаємопов'язаних сторін: а) ухвалення рішення учня про свій професійний вибір; б) вплив на психіку учнів з метою формування професійних намірів, здійснення такого вибору професії, який би відповідав інтересам і здібностям особи й водночас суспільним потребам. Третій підхід – соціологічний. Вибір професії розглядається як акт, обумовлений загальною життєвою орієнтацією, прагненням особи зайняти певне місце в соціальній структурі суспільства, у соціальній групі.

Узагальнюючи відповідні підходи, зупинимось на такому визначенні поняття. *Професійна орієнтація* – система соціально-економічних, психолого-педагогічних та методико-фізіологічних заходів, спрямованих на забезпечення активного, свідомого професійного самовизначення та трудового становлення особистості з урахуванням своїх можливостей та індивідуальних особливостей і кон'юнктури ринку праці для повноцінної реалізації в професійній діяльності.

У психологічній та методичній літературі професійну орієнтацію розглядають як систему, яка включає такі основні напрями або підсистеми: профінформація; профконсультація; профвідбір; профадаптація, як окремий етап профорієнтаційної роботи: процеси трудового і професійного навчання у школах [3; 4]. Українські психологи розробили нову концепцію професійної орієнтації. Вихідною позицією у розробці нової системи професійної орієнтації було бачення особистості насамперед не як об'єкта, а як суб'єкта саморозвитку.

У структурі професійної орієнтації, В. Чебишева виділяє чотири основні компоненти: 1) повідомлення учням знань про професії, що цікавлять їх; 2) глибоке і всебічне вивчення школярів; 3) професійні консультації; 4) допомога учням в оволодінні вибраною професією. Отже, професійна орієнтація має два аспекти: перший – її вплив на формування професійних інтересів людей, насамперед позитивних мотивів вибору професії, які забезпечують узгодження інтересів особистості і суспільства; другий – виявлення професійних вимог і психологічний аналіз професії, з одного боку, та оцінка психофізіологічних властивостей і якостей учнів з урахуванням проб їх сил в обраній діяльності – з другого.

Структурна побудова професійної орієнтації за Г.Баллом [1] впливає з



методичних підходів до розгляду цілей і змісту профорієнтаційної роботи, а також із розуміння діапазону її компетенції. Таким чином, різні визначення професійної орієнтації, різне трактування її цілей і змісту неминуче позначається на її структурі, а також, й на її формах і методах.

Дослідження життєвих планів молоді, її уподобань і пріоритетів є одним із засобів поліпшення наукової організації профорієнтаційної роботи, підвищення її ефективності. Н.М.Варнавських [2] виділяє такі проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень:

1. Слабка інформованість молоді про світ професій. Привабливими для неї є професії переважно інтелектуальної праці, які вимагають вищої освіти: юрист, економіст, програміст, перекладач, лікар, інженер, учитель. Певну популярність здобули професії, за якими можна працювати в багатьох галузях господарства: бухгалтер, кухар, водій та інші. Така обмеженість професійного світогляду пояснюється тим, що різні ланки суспільного життя (радіо, телебачення, преса), заклади освіти, служби зайнятості не ведуть роботи з професійної інформації.

2. Навіть після закінчення школи молодь професійно не визначилася, що є наслідком недостатньої роботи з різних напрямів професійної орієнтації (починаючи з незадовільної роботи шкільних психологів), інформації, консультації, відбору.

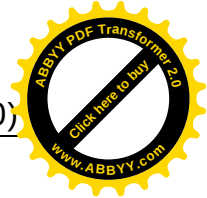
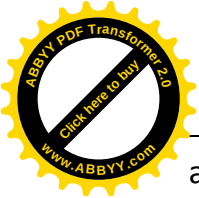
3. Головними мотивами професійного самовизначення є висока заробітна плата, стабільність; мало цікавить випускників можливість розкриття і застосування своїх здібностей, результати роботи.

4. Існує дисбаланс між професійними намірами молоді і попитом на ринку праці (вона майже не обирає класичних професій у промисловості, будівництві, сільському господарстві, сфері культури).

Зазначене вимагає застосування нових прогресивних методів профорієнтаційної роботи в закладах освіти; відновлення посад спеціалістів-профконсультантів, психологів, соціальних працівників, які можуть надавати допомогу юним щодо питання професійного самовизначення; розгортання мережі державних агенцій, відділів профінформації та профорієнтації, де кожен може отримати потрібну інформацію про зміст певної професії, перспективи її здобуття та працевлаштування, пройти психологічне дослідження.

Навчально-практична діяльність, спрямована на зіставлення знань учня про себе та про професійну діяльність (так звані професійні проби), теж є елементом профорієнтаційної роботи, але ні у СРСР, ні в Україні вона у такій якості не реалізується. Слід зазначити, що лише в одній країні світу, а саме в Японії, у 50-х роках реформа середньої освіти передбачала здійснення професійних проб як природної складової профорієнтаційної роботи.

Одним із найважливіших етапів розвитку особистості в контексті проблеми її підготовки до вибору професії є період навчання у старших класах середньої загальноосвітньої школи. Таким чином, саме загальноосвітня школа закладає не лише підвалини готовності молоді людини до професійного самовизначення,

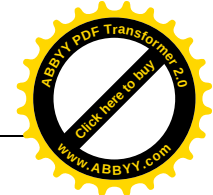
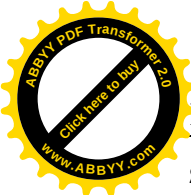


але і її професійної мобільності.

У сучасному навчанні шкільна система містить такі компоненти: професійну освіту або інформацію про професії, професійну активізацію, професійну консультацію, професійний відбір й адаптацію. У школі в основному приділяється увага першим двом напрямам. Професійна орієнтація випускників була і залишається одним із важливих завдань школи. Життя доводить, що профорієнтаційна робота проводиться несистематично, випадково. І в результаті неграмотної профорієнтаційної роботи чи відсутності її взагалі професійне самовизначення випускників шкіл відбувається стихійно. Незнання сутності професійної діяльності і, відповідно, незадоволення від отриманої спеціальності є однією з причин плінності кадрів, низької продуктивності праці, зміни трудової діяльності. Про низьку результативність профорієнтаційної роботи з випускниками шкіл свідчать суперечності, що пов'язані з професійним самовизначенням учнів: між їх схильностями, здібностями і вимогами професії, якою хочуть оволодіти молоді люди; їх бажаннями і реальними можливостями працювати за обраним фахом.

Оскільки об'єктом діяльності профорієнтації є процес професійного самовизначення людини, то важливо насамперед сформулювати групу принципів, якими керуються (або повинні керуватися) дівчата і хлопці, вибираючи професію і місце в соціальній структурі суспільства. Принцип свідомості у виборі професії виражається у прагненні задовольнити своїм вибором не тільки особисті потреби у трудовій діяльності, але й дати якомога більше користі суспільству. Принцип відповідності обраної професії інтересам, схильностям, здібностям особи і водночас потребам суспільства в цілому (району, регіону) в кадрах потрібних професій виражає зв'язок особистого і суспільного аспектів вибору професії. Принцип активності у виборі професії характеризує тип діяльності особи у процесі професійного самовизначення. Професію треба активно шукати самому. Виходячи з цього, у процесі формування в учнів готовності до вибору професії необхідно звертати увагу на такі індивідуальні особливості. Це передусім інтереси, нахили учнів. Професійні інтереси відрізняються конкретністю і цілеспрямованістю. Це інтерес до тієї професії, яку обирає для себе учень. Розвиток та формування професійних інтересів безпосередньо пов'язані з пізнавальними інтересами. Це інтереси спрямовані на оволодіння знаннями з професії, розуміння її суті, оволодіння не тільки практичними, але й теоретичними основами даної професії. Чим сильніше виражений професійний інтерес, тим глибша потреба в оволодінні знаннями з конкретної професії. Таким чином, вибір правильної професії залежить не тільки від індивідуально-типологічних відмінностей учнів, а й від їх пізнавальних інтересів, здібностей, нахилів.

Для того щоб вибір професії був справді успішним, на думку Ф. Парсонса необхідно враховувати такі три фактори: 1) інформованість про світ професій; 2) знання своїх особистісних особливостей; 3) уміння співвідносити особисті



якості з вимогами, які ставлять професія і спеціальність [5].

У Положенні про професійну орієнтацію молоді зазначається, що професійна орієнтація повинна здійснюватися всіма закладами освіти на всіх ступенях навчання.

Так, у Вінницькому національному університеті вже кілька років плідно працює інститут довузівської підготовки, до складу якого входять: заочна фізико-математична школа, в якій навчаються учні 10–11 класів, підготовче відділення, вечірні та заочні підготовчі курси, двотижневі інтенсивні підготовчі курси, центр предметного тестування абітурієнтів. Навчаючися в інституті довузівської підготовки, учні отримують широкий спектр інформації про спеціальності університету, знайомляться з директорами інститутів, які у свою чергу висвітлюють роботу саме свого інституту. Так, слухачів підготовчих курсів ознайомлюють з роботою міжнародного українсько-німецького навчального комплексу – Центром механотроніки «ВНТУ – ФЕСТО», в якому забезпечуються новітні технології підготовки спеціалістів за спеціальністю «Технологія машинобудування». Таким чином, слухачі даного інституту більше поінформовані про навчання в університеті, їм простіше обрати свою майбутню спеціальність.

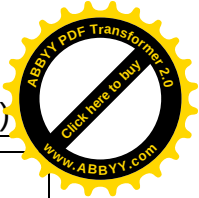
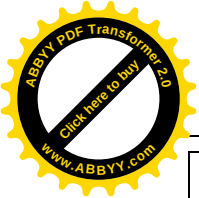
Орієнтаційна сторона у професійному виборі особистості може полягати у визначенні нею головних критеріїв для ухвалення рішення та значущості професійної діяльності в її житті. Учні з підвищеною самооцінкою, як правило, хочуть вступити до ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Вони дуже високої думки про свої можливості, вважають свій вибір єдино правильним і впевнені, що в житті все буде так, як вони хочуть. Ці учні не допускають навіть думки про те, що їхні плани можуть бути порушені. З ними необхідно проводити велику індивідуальну роботу кураторам академічних груп підготовчого відділення. Учні із заниженою самооцінкою страждають зайвою невпевненістю, тому їхні життєві плани часто не визначені. Про свої здібності вони або мовчать, або посиляються на оцінку дорослих. Учні з адекватною самооцінкою усвідомлюють свої здібності, ступінь їх розвитку, бачать сферу їх застосування. Розуміння своїх можливостей, усвідомлення здібностей робить їх цілеспрямованими і дозволяє їм самостійно вирішувати питання про вибір професій, окреслювати реальні життєві плани на майбутнє.

Мета нашого дослідження полягала у визначенні рівня професійної орієнтації студентів до навчання за обраною спеціальністю. У дослідженні було використано анкетування студентів першого курсу під час «нульової» контрольної роботи з вищої математики.

Таблиця 1

Профорієнтація студентів до навчання за обраною спеціальністю

Питання анкети	Показник відповіді у %
1. Чи звертались Ви до вчителів за порадою під час визначення професійних намірів? а) так; б) ні.	20 (21%) 75(79%)



2. Чи є у вашому навчальному закладі окремий кабінет для проведення профорієнтаційної роботи? а) так; б) ні.	39 (41%) 56 (59%)
3. Чи розповідали вчителі на уроках про професії? а) так (вказати на яких уроках); б) ні.	29 (31%) 66 (69%)
4. Яке значення, на вашу думку, відіграє в житті людини вибір професії? а) може змінити все життя людини; б) відіграє певну роль у житті людини; в) ніякого впливу на життя людини не справляє.	73 (77%) 19 (20%) 3 (3%)
5. Які вимоги, на вашу думку, обрана професія ставить перед людиною? а) необхідні загальні якості особистості; б) необхідні спеціальні якості особистості.	40 (42%) 55 (58%)
6. Де ви читали про обрану професію? а) у художній літературі; б) у науково-популярній літературі; в) у спеціальній.	6 (7%) 37 (39%) 52 (54%)
7. З ким ви мали бесіду про обрану вами професію? а) з учителем; б) з батьками; в) з товаришами-ровесниками; г) зі старшими товаришами, які мають цю професію; д) ні з ким не мав бесіди.	3 (3%) 46 (48%) 22 (23%) 11 (12%) 13 (14%)
8. Ваше рішення з вибору професії: а) остаточне; б) можу передумати	44 (46%) 51 (54%)
9. Що, на вашу думку, необхідно, щоб бути хорошим спеціалістом? а) попрацювати на виробництві; б) закінчити ВНЗ; в) випробувати себе в даній професії.	11 (12%) 31 (33%) 53 (55%)

Проведене анкетування дало можливість виявити така:

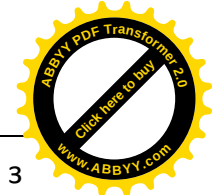
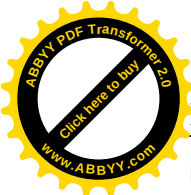
1. Із 95 людей 29 учителів на уроках розповідали про професії, а 66 інформацію про професії на уроках не отримували. Серед уроків у школі, на яких вчителі інформували про майбутній професійний вибір, студенти відзначають ОБЖ, фізику, математику та класні години.

2. Зверталися до вчителів за порадою під час визначення професійних намірів лише 21% опитуваних студентів.

3. Разом з тим 41% опитуваних стверджують, що їх навчальний заклад має окремий кабінет для проведення профорієнтаційної роботи, що дає змогу констатувати деякий, можливо, незначний рівень розвитку профорієнтації у школі.

4. Вагомий вплив на вибір майбутньої професії все-таки справляють батьки майбутніх абітурієнтів (48%), лише 3 % прислуховувалися до порад учителів, хоча можливо, саме останні можуть більш об'єктивно оцінити схильність учнів до певної професії, спираючись на їх здібності, задатки та нахили.

Аналіз стану профорієнтації студентів технічного ВНЗ засвідчив, що навіть після вступу до ВНЗ молоді люди професійно не визначилися, значна кількість студентів не має взагалі уявлень про майбутню професію. Усе це є наслідком



недостатньої роботи з різних напрямів професійної орієнтації (починаючи з незадовільної роботи шкільних психологів), інформації, консультації, відбору.

Висновки. Аналіз здійсненого дослідження дозволив дійти висновку про те, що одним із результатів профорієнтаційної роботи є підвищення рівня професійної мобільності особистості, яка, у свою чергу, є одним із засобів уникнення безробіття.

Перспективні напрями дослідження вбачаємо у вивченні подальшого впливу виділених складових, а саме професійної адаптації та професійної мотивації на процес формування професійної мобільності майбутніх інженерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів / Г.Балл // Психолог. – 2004. – № 8. – С. 2–11.
2. Варнавських Н. М. Проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень / Н.М.Варнавських // Педагогіка і психологія. – 2002. – №4. – С. 109–115.
3. Зінченко В.П. Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах / В.П.Зінченко, М.С.Янцур // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації. – 1998. – №4. – С. 4–15.
4. Професійна діагностика / [упоряд. Т. Гончаренко]. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120с.
5. Хавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П.А. Хавир. – М.: Просвещение, 1981. – 96 с.
6. Хом'юк І.В. Визначення поняття «мобільність» у термінології формування професійної мобільності майбутніх інженерів / І.В.Хом'юк, З.В.Бондаренко, Я. В. Хом'юк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – 2011. – № 33. – С. 317–323.

РЕЗЮМЕ

И. В. Хом'юк. Профессиональная ориентация как средство обеспечения профессиональной мобильности.

В статье освещены особенности профессиональной ориентации, которая, по мнению автора, существенно влияет на процесс формирования профессиональной мобильности; проанализированы разные подходы к определению понятия профессиональная ориентация. Выяснен уровень профессиональной ориентации студентов к обучению относительно выбранной специальности на примере ВНТУ.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, мобильность, мотивация, профессиональное самоопределение, способности, профессиональные интересы, познавательные интересы.

SUMMARY

I. Khomyuk. Professional orientation as mean of providing of professional mobility.

The features of professional orientation which in opinion of author substantially influences on the process of forming of professional mobility are lighted up in the article; different approaches to determination of concept are analysed professional orientation. The level of professional orientation of students to teaching after the chosen speciality is certain, on the VNTU example.

Key words: professional orientation, mobility, motivation, professional self-determination, capabilities, professional interests, cognitive interests